

בבורה של בת מלך*

אשה — צרה עיניה באורחים

"כתיב קמח, וכתיב סולת. א"ר יצחק: מכאן שהאשה צרה עיניה באורחים יותר מן האיש. כתיב לושי ועשי עוגות, וכתיב ויקח חמאה וחלב וכן הבקר, ואילו לחם לא אייתי לקמייהו. אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר משמיה דר' מאיר: אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה, ושרה אמנו אותו היום פירסה נידה" (ב"מ פז.א).

המפרשים טרחו למצוא מנין שאב ר' יצחק את האיבחון שלו באשה, שענינה צרות באורחים יותר מן האיש. רש"י פירש: "היא אמרה קמח, והוא סולת". הדברים נראים תמוהים, שהרי בפסוק הדברים נאמרו ע"י אברהם: "מהרי שלש סאים קמח סלת, לושי ועשי עוגות". לכאורה נראה שלפי רש"י התנהל כאן דרישה בין אברהם לבין שרה:

אברהם: מהרי שלש סאים!

שרה: קמח?!

אברהם: סולת!

מעין זה — חלוקת אותו פסוק בין כמה מדברים — יש המפרשים (מדפיסי חומש רב-פנינים מביאים זאת בשם אביהם בסוף חומש בראשית) בהמשך הפרשה (כא.כו):

ויאמר אבימלך (אל אברהם): לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה.

(אל פיכל שר צבאו): וגם אתה לא הגדת לי.

(פיכל אל אבימלך): וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום.

ועוד נמצא כזאת בנביאים (מלכים ב י, טו):

וילך משם (יהוא מלך ישראל) וימצא את יהונדב בן רכב לקראתו,

ויברכהו (יהונדב).

ויאמר אליו (יהוא): היש את לבבך ישר כאשר לכבי עם לבבך?

ויאמר יהונדב: יש ויש.

(יהוא): תנה את ירך.

ויתן (יהונדב) ידו,

ויעלהו (יהוא) אליו אל המרכבה.

בשם הבעש"ט ממשלים משל: הארי סיפר לגוריו שהם — האריות — היצורים הגיבורים ביותר עלי אדמות. יום אחד חזרו הגורים לאביהם בבהלה,

* המקורות למאמר זה ניטלו מאנציקלופדיות וממדריכים.

לאחר שראו בספר את תמונתו של שמשון משסע את הארי כשסע הגדי, הרגיע אותם הארי: אם מצאו לנכון לציין זאת ולצייר זאת במיוחד, סימן שזה היה מאורע חד פעמי. אבל בדרך כלל אנחנו הגיבורים. וכך בענייננו: אם מצא אברהם לנכון להדגיש לשרה, שעליה להכין את העוגות מסולת, משמע שבדרך כלל היא עצמה היתה עושה מקמח ...

ה"ר יעקב עמדין בהגהותיו לש"ס מפרש, שמכך שאברהם השאיר בידי שרה את הכרירה בין קמח הנחות לבין סולת המוכר, רואים שהיה לו מקום להניח, שהיא תספק קמח.

ופירוש אחר, חריף, מבית היוצר של החסידות: הרב ישראל גוטמן, ראב"ד יאסי, מצאצאי הבעש"ט, מביא בשם חותנו, הרב יוסף לאנדא (בית-ישראל, מאת הרב מ"י גוטמן, ת"א תשי"ד) תירוץ על פי מה שנפסק בשו"ע או"ח תקנו: "אם יש לאדם הרבה פת נקיה [ביו"ט] אינו אופה פת אחרת ... אבל אם יש לו פת הדראה [פת קיבר] הרבה — יכול לאפות פת נקיה". כיון שאותו יום שבאו המלאכים אל אברהם יום-טוב היה (פסח), על כן אמר אברהם קמח, כדי שיהא מותר לאפות אחריו סולת; ואילו שרה אמרה סולת, כדי שלא יוכלו לאפות אחריו קמח. מלבד החריפות יש בהסבר זה היפוך היוצרות — הוא אמר קמח, והיא אמרה סולת, היפך פירושו של רש"י.

רבי יצחק כמאבחן טיבעה של אשה

אולם מעניין מאמר חו"ל זה דוקא מפי אומרו — רבי יצחק, הוא רבי יצחק נפחא, מתלמידיו של ר' יוחנן. גם במקום אחר אנחנו מוצאים איבחון משלו על טיבעה של האשה:

"ויהי בבואה, ותסיתהו לשאול מאת אביה שדה, ותצנח מעל החמור. מאי ותצנח? אמר רבא אמר ר' יצחק: אמרה לו, מה חמור זה כיון שאין לו מאכל באבוסו, מיד צועק; כך אשה, כיון שאין לה תבואה בתוך ביתה מיד צועקת. (תמורה טו"א)

רבנו גרשום מפרש שעל הצעקה מפיה של עכסה בת כלב אנו לומדים מתוך המלה "ותצנח" הדומה ל"ותצעק" או ל"ותצווח". בשיטה מקובצת מפרש, שעל הצעקה מפיה אנו יודעים מתגובת אביה, שאמר לה: "מה לך?"

הוסף לכאן את מאמרו הבא של ר' יצחק מיומא ט"ב, ומצאת את דעתו באותו ענין. שם דורש הוא על הפסוק בישעיה ג' "יען כי גבהו בנות ציון" — שהיו מביאות מור ואפרסמון, ומניחות במנעליהן, ומהלכות בשוקי ירושלים. וכשמגיעות אצל בחורי ישראל, בועטות בקרקע, ומתזות עליהן, ומכניסות בהן יצר הרע כארס דעכנא.

רבי יצחק דושש מפני יצר הרע

ר' יצחק רואה בדמותה של האשה מקור לגרויים של יצר הרע. וכך הוא מפרש את המשנה בשבת (בבלי לא"ב) "על שלוש עבירות נשים מתות בשעת

לִידָתָן" —

נדה מאי טעמא? א"ר יצחק: היא קלקלה בחדרי בטנה, לפיכך תלקה בחדרי בטנה.

חששן גדול היה ר' יצחק מפני יצר הרע. בסוכה נבא הוא אומר "יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום". ובתענית ה'ב הוא מעיד על עצמו (בניגוד לרב נחמן חבירו), שכל האומר 'רחב רחב' מיד ניקרי (רואה קרי). ואולי על כן היה מזהיר (חולין צא,א) שתלמיד חכם אל יצא יחידי בלילה.

ולא שהיה מזלזל בנשים. ביומא עזא הוא דורש על הפסוק (תהלים קכז,ב) "שוא לכם משכימי קום, מאחרי שבת, אוכלי לחם העצבים; כן יתן לידידו שנא" —

א"ר יצחק: אלו נשותיהן של תלמידי חכמים שמנדרות שינה בעולם הזה, וזכות לעולם הבא.

ובאיש הלכה היה אף דואג לכבודן של נשים. על כן — ושוב, בניגוד לרב נחמן חבירו — פירש שאשה יכולה להיפרע כתובתה שלא בפני בעלה "משום חנינא" (כתובות פח,א). לדעת רב נחמן כל בעל חוב יכול להיפרע שלא בפני הלווה, כדי שלא יהא כל אחד ואחד נוטל מעותיו של חברו והולך ויושב במדינת הים, ונמצא אתה נועל דלת בפני לוויין. אולם ר' יצחק דואג דוקא לכבודה של האשה. ואכן הוא שלומד מן הפסוק "ויאמרו אליו: איה שרה אשתך? ויאמר: הנה באהל", שמקומה וכבודה של האשה — בבית (יבמות עז,א).

נמצא ר' יצחק דואג לכבודה העצמי של האשה, אולי משום שהיה מכיר ביצרים החזקים הפועלים אצל הגבר. על כן דעתו היא שאף על פי שדבר תורה שוטה מתגרשת, מכל מקום אמרו חכמים שאינה מגורשת, "שלא ינהגו בה מנהג הפקר" (יבמות קיג,ב). הלא הוא זה שקובע (ברכות כד,א) "טפח באשה ערוה". הוא זה שיודע ש"מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה, וניתנה לעוברי עבירה" (סנהדרין עה,א), ועל כן צריך אדם כל כך להזהר בבנות ביתו.

כל כך היה דואג, עד שהוא אומר: "כיון שבא זכר לעולם, בא שלום בעולם" (נדה לא,ב), ואף היה מחפש דרכים מראש שיהיו בניו זכרים — כל הנותן מטתו בין צפון לדרום, הויין ליה בנים זכרים. (ברכות ה,ב) ואפשר שהמשפט הבא — מדברי ר' יצחק — אף הוא יועיל למי שדואג וחושש מפני הולדת בנות: אשה מזרעת תחלה — יולדת זכר; איש מזרע תחלה — יולדת נקבה. (נדה כח,א)

דאגה וחשש היו כנראה מנת חלקו של ר' יצחק, שעל חייו הפרטיים אין לנו יודעים כמעט מאומה. אנו יודעים רק שבתו היתה נשואה לרב פפי (חולין קי,א). יתכן שמשום דאגותו הוא אומר: "אין הכרכה מצוייה אלא בדבר הסמוי מן העין" (ב"מ מב,א); ומציע "לעולם יהא כספו של אדם מצוי בידו,

שנאמר 'וצרת הכסף' (שם); וגם: "לעולם ישליש אדם את מעותיו, שליש בקרקע, ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו" (שם). ראגתו כל כך גדולה, עד שהוא מעיד "אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה" (ב"מ כא,ב).

ריחוק של צניעות

יתכן שמשום כך ראה לגבול לחנך את בנות ביתו ושאר נשות ישראל, שכל כבודן פנימה, ושאף כאשר מתקיימת בבית מצות הכנסת אורחים, על האשה להתייצב מרחוק. וריחוק אין פירושו בחוץ, שהרי אף כשכתוב במפורש "ותתצב אחותו מרחוק" (שמות ב) דורש ר' יצחק (סוטה יא,א) פסוק זה כולו על שם שכינה. שהרי לא יתכן שצדקת כמרים תתיצב כך בחוץ, ואף מרחוק.

לא צרות עין של קמצנות מוצא איפוא ר' יצחק בטבען של נשים, אלא ריחוק של צניעות וביישנות, הנדרש בשל יצר הרע השולט כל כך ברחוב. התעסקות יתר של האשה בניפוי הקמח עד להפיכתו לסולת, וכל זה עבור אורחים-זכרים, אף היא עלולה לפגוע בצניעות. ושרה, שצנועה היתה, שהרי היא בתוך האהל פנימה, אף מכך היתה מתרחקת, וצריך היה אברהם לעודד אותה באופן מיוחד לכך: "מהרי שלש סאים קמח סלת".